

ситуацію проводячи просвітницьку діяльність та закладаючи основи екологічної свідомості та моралі у людей.

Перелік використаних джерел

1. Крисаченко В.С. Екологічна культура: теорія і практика: Навч. посібник / В.С. Крисаченко. – К.: Заповіт, 1996. – 352 с.
2. Тарасенко М.Ф. Природа, технологія, культура / М.Ф. Тарасенко. – К.: Наукова думка, 1985. – 69 с.
3. Кисельов М.М. Екологічна свідомість як феномен освітянського процесу / М.М. Кисельов. – К.: Філософська думка, 2005. – №2 – 14 с.

Петро Пастух

студент спеціальності «Електроенергетика, електромеханіка і електротехніка»,
освітній ступінь «бакалавр»

Науковий керівник: **Нестеренко В.А.**

к.і.н., доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,

Подільський державний аграрно-технічний університет,

м. Кам'янець-Подільський

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ЗАПОРІЗЬКОГО КОЗАЦТВА

Упродовж кількох століть козак був ідеалом для українського народу. Це знайшло своє відображення в усній народній творчості, мистецтві. Психологія козаків багато в чому вплинула на менталітет сучасних українців. Відповідно саме козацька субкультура у ХІХ ст. відіграла визначальну роль у формуванні національної української культури. У даній роботі ми розглянемо та проаналізуємо особливості козацької політичної культури.

Специфічною її ознакою було те, що вона формувалась на теренах, які в середні віки були ареною жорсткої боротьби не тільки між різними державами (Річчю Посполитою, Османської імперією, Московщиною, Кримським ханством), а й між різними цивілізаціями (Західноєвропейською, Православною та Мусульманською). У запорожців в силу цих геополітичних причин сформувалась унікальна політична культура, яка дивовижним чином поєднувала різноманітні цивілізаційні цінності.

Козаків, як реєстрових, так і запорозьких, в першу чергу вирізняли: усвідомлення ними своєї належності до рицарської верстви, яка спиралася на станові права, свободи й вольності. У цьому контексті козаки були схожими на західноєвропейські середньовічні рицарські ордени тамплієрів чи госпітальєрів і виконували схожі функції. Разом з тим, вони завжди підкреслювали свою відданість Православній церкві та її цінностям. До Запорозької Січі приймали лише православних осіб.

Безсумнівним є факт, що деякі соціальні норми, зразки поведінки козаки запозичили у кримських татар. Адже відносини між запорожцями і Кримським ханством не завжди були ворожими. У 1648 р. саме до кримського хана Іслама Гірея звернувся за допомогою Богдан Хмельницький, розпочинаючи боротьбу проти польської влади.

Будь-яка політична культура складається зі трьох основних компонентів: політичних знань і цінностей, політичних норм та політичної поведінки.

Першим прикладом формування знання в системі політичної культури козацької спільноти став проект «Кондиції» Северина Наливайка (1596 р.) [1]. Політичні прагнення запорожців на той час включали низку заходів, спрямованих на визнання козацтва суб'єктом політики в Речі Посполитій. Зокрема, козаки прагнули зрівнятись у політичних правах з шляхтою, наголошували на своїх воєнних заслугах перед польською владою. У цьому документі мова йшла про суверенність та політичну окремішність козацтва. Зокрема, мова йшла про необхідність розвитку своїх державних інституцій, проведення самостійної зовнішньополітичної діяльності. Для політичної культури запорожців було характерно те, що вони, з одного боку, визнавали авторитет політичної влади інших держав (Речі Посполитої, Російської імперії), а і з іншого намагались зберегти самовладну автономну політичну інституцію – Запорізьку Січ.

У середині XVII ст. в зв'язку з формуванням Української Козацької держави політичні цінності запорозьких козаків все більше почали фокусуватися навколо проблем державотворення суверенної України. Але водночас почали посилюватися елементи політичного радикалізму та охлократії, притаманні традиційній козацькій демократії, що була далекою від сучасної західноєвропейської ліберальної демократії, в основі якої є політичні права та свободи громадян.

За умов відсутності мирного періоду і вкрай несприятливої для України геополітичної ситуації поляризувались зовнішньополітичні орієнтації козацької спільноти, все більше почав брати гору вузькокорпоративний козацький традиціоналізм. Все це призвело до жахливої «Руїни» в другій половині XVII ст. Гетьмани та підтримані ними старшинські угруповання задля посилення своїх позицій шукали підтримку в іноземних володарів, часто не зважали на думку селянства та рядових козаків. У цій міжособній боротьбі запорожці дотримувались сепаратистських позицій щодо політичних інститутів Гетьманщини. Широкі маси рядового козацтва, а також чимало представників старшини дедалі більше усувалися від активної політики. Вони не висували самі й не підтримували висунутих іншими українськими станами політичних вимог до державних інститутів [1].

Політичні норми та поведінка запорожців у XVI–XVII ст. належали до активістського типу. Особливістю активістського характеру політичної культури запорожців був радикалізм. Часто політичні позиції запорожців спрямовувалися на зміну політичної системи Речі Посполитої, суперечили інтересам польської політичної влади. Ці дії виявлялися у формі висунення ультиматумів, проведення конфліктнозагострених політичних акцій і маніфестацій, що здійснювалися з позиції сили. Радикалізм козаків проявлявся і в жорсткій, наступальній лінії поведінки представників Війська Запорозького у сфері

конфесійно-релігійного життя. Запорожці відіграли істотну роль у відновленні православної церковної ієрархії в Україні у 1620 р.

Наприкінці XVI – у 1-й половині XVII ст. козацький радикалізм не раз набував крайньої форми протесту – збройного повстання. Вперше сплеск козацької політичної активності, що мала радикальне спрямування, проявився на межі 10–20-х рр. XVII ст. за гетьманства Петра Сагайдачного. Більшість конфліктів, у які вступали запорожці, вирішувались силовим методом, компроміси з польською шляхтою чи магнатами виключались. Яскраво це проявилось у 1650 р., коли багато запорожців виступили проти Зборівської угоди з польською владою, яку уклав гетьман Богдан Хмельницький. Невдало закінчилась і спроба гетьмана Івана Виговського порозумітись з Річчю Посполитою. Укладена ним у 1658 р. Гадяцька угода викликала опір з боку січовиків та кошового отамана Івана Сірка і врешті-решт призвела до міжусобної війни.

Значно змінились політичні норми козаків у XVIII ст. Більша частина козаків все більше почала виявляти ознаки пасивності, не підтримала боротьбу гетьмана Івана Мазепи за незалежність, увійшла в річище фактичної лояльності до Російської імперії. Їхні політичні цінності на практиці зводилися лише до спроб відстоювання своїх станово-корпоративних прав та до млявих спроб легітимації української автономії. Однак, навіть напередодні ліквідації російським царизмом Гетьманщини та Запорізької Січі політична свідомість козацтва орієнтувалась на традиційні демократичні цінності: виборність посадовців з гетьманом включно, провадження судочинства козацьким судом, рівність у правах всіх козаків тощо.

Загалом, політична культура запорожців характерна була амбівалентною та непослідовною. З одного боку, для неї були характерні ознаки прямої демократії (вибори кошового отамана, щорічне його переобрання, звіт козацької старшини перед козацькою радою), а з іншого боку – авторитарна

влада кошового отамана під час військових походів, жорстокі покарання за будь-які правопорушення. На Запорізькій Січі домінувало звичаєве козацьке право. Козаки негативно ставились до норм писемного права, часто їх не дотримувались.

Відомі приклади, коли запорожці порушували угоди з українськими гетьманами та польськими королями. Ідеї анархії та охлократії, які розділяли переважна більшість козаків, суперечили прагненням українських гетьманів побудувати потужну Українську державу. І як це не парадоксально, запорожці, які в народній уяві були захисниками народу, своїми непередуманими і нерозважливими діями сприяли майбутньому поневоленню українського народу з боку російського царизму.

Перелік використаних джерел

1. Сас П.М. Запорозьких козаків політична культура //Енциклопедія історії України: у 10 т. / ред. кол.:В.А. Смолій(голова) та ін.;Інститут історії України НАН України. –К.:Наук. думка, 2005. – Т. 3: Е — Й. — 672 с.
2. Смолій В.А. Українська національна революція XVII століття (1648–1676) / В.А. Смолій, В.С. Степанков. – К.: «Києво-Могилянська академія», 2009. – 447 с.
3. Яворницький Д.І. Історія Запорізьких козаків: У 3-х т. / Д.І. Яворницький. – К.: Наукова думка, 1990; Т. 1. – 1990. – 577 с.; Т. 2. – 1990. – 558 с.; Т. 3. – 1993. – 558 с.

Дмитро Попович

студент спеціальності «Фінанси і кредит»,

освітній ступінь «магістр»

Науковий керівник: **Попович М.Д.**

д.філос.н., професор, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,

Подільський державний аграрно-технічний університет,

м. Кам'янець-Подільський

СПОРТ ЯК ПРЕДМЕТ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ОСМИСЛЕННЯ

Сучасний етап розвитку людства характеризується процесами, які спрямовані на конститування та утвердження глобального суспільства як нового типу соціальної організації. Переважна більшість соціальних феноменів